

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ ЧЕХІЇ І СЛОВАЧЧИНИ

Товканець Ганна Василівна
м.Мукачеве

Актуальність статті зумовлюється необхідністю врахування у процесі реформування вищої освіти досвіду зарубіжних країн. В статті проведено аналітичний огляд наукових та літературних джерел з проблеми економічної освіти у вищій школі Чехії і Словаччини. Виокремлена джерельна база, де розглядаються проблеми становлення економіко-підприємницької і комерційної освіти, формування якостей особистості майбутнього фахівця економічного напрямку. Зазначено, що дана проблема в наукових джерелах найчастіше розглядається в організаційно-педагогічних та дидактико-психологічних аспектах.

Ключові слова: економічна освіта, підприємницька освіта, вища школа, професійна підготовка, Чехія, Словаччина.

В сучасному світі спостерігається безпрецедентний за своїми масштабами розвиток вищої освіти, зростає усвідомлення її важливої ролі для економічного та соціального розвитку. Практично у всіх країнах вища освіта проходить період реформування, здійснюючи перехід до інноваційних технологій та принципів глобалізації освіти.

Аналіз значної кількості вітчизняної та зарубіжної наукової літератури свідчить про те, що проблеми освіти, зокрема вищої, хвилюють світове співтовариство. Про це говорить різноманітність міжнародних періодичних видань, присвячених висвітленню проблем вищої освіти: «Harvard Education Review», «Chronicle of Higher education», «Oxford Journal of Education», «American Journal of Education», «Higher Education in Europe» та ін. Серед найбільш відомих зарубіжних вчених, які досліджують проблеми вищої школи можна назвати Ф. Альтбаха, Г. Келлі, П. Скотта та ін. Досить ґрунтовно та всебічно досліджується розвиток сучасної вищої школи вітчизняними вченими: В. Андрущенко, Б. Гершунський, М. Згуровський, В. Луговий, В. Козаков, К. Корсак, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Огнев'юк та інші.

Проблему економічної освіти у вищій школі почали активно обговорювати та здійснювати аналіз її категорій в освітньому просторі відносно недавно. В більшій мірі у вітчизняній науковій думці проблеми стосовно вищої економічної освіти розглядаються в окремих розділах дисертаційних досліджень з різних напрямів та галузей, параграфах наукових монографій, публікаціях в наукових виданнях, виступах на конференціях тощо. Певні дослідження з розвитку економічної освіти проводилися і зарубіжними дослідниками.

Підкреслимо, що виконання завдань із підготовки висококваліфікованих фахівців економічної галузі можливе лише на основі поєднання сучасних вітчизняних і зарубіжних освітніх технологій та способів організації навчання, зокрема тих, які впроваджувалися в європейських країнах, зокрема в Чехії і Словаччині, що і зумовило предмет нашого дослідження.

Мета статті: здійснити стислий історіографічний аналіз розвитку економічної освіти у вищій школі Чехії і Словаччини.

Насамперед зазначимо, що під поняттям «економічна освіта» ми розглядаємо всі напрями підготовки фахівців у торгівельній, комерційній, підприємницькій, фінансовій, бухгалтерській сфері, тобто сферах, які стосуються господарської діяльності.

Відомо, що економічна освіта у вищій школі Чехії і Словаччини формувалася під впливом суспільно-економічного розвитку європейської спільноти загалом.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне звернути увагу на одне з найперших досліджень, виявлених нами, що розглядає розвиток економічної освіти та підготовки фахівців у європей-

ському просторі - видану у 1904 році в Лондоні книгу «Суть і практичне значення комерційної освіти» («The meaning and practice of commercial education») під редакцією директора комерційного відділення Філадельфійської центральної вищої школи А. Герріка, в якій розглядаються проблеми розвитку комерційної освіти на початку ХХ століття. Детальна характеристика навчально-виховних закладів комерційного спрямування в європейських країнах (Вища школа комерції в Кельні, Вищі комерційні школи в Ахені і Франкфурті-на-Майні, Вища комерційна школа в Берліні) розкриває особливості формування процесу становлення та інтернаціоналізації у сфері вищої економічної освіти.

Аналіз змісту навчання А. Герріком здійснено на прикладі навчального плану Комерційної академії у Австрії (1901-1902 н.р), в якій протягом чотирьох років навчання студент повинен вивчити близько тридцяти предметів із загальним навантаженням на тиждень від 32 до 43 дисциплін (обов'язкові дисципліни та дисципліни вільного вибору), серед яких чеська мова і культура [19, с. 105].

Цінними є ідеї А. Герріка щодо організації і здійснення освітньої діяльності та змістового наповнення підготовки фахівців економічного спрямування. У навчальних планах Комерційної академії в Австрії відображено дисципліни, які повинні сформувати професійне бачення майбутнім спеціалістом особливостей комерційної діяльності та виробити практичні вміння виконання комерційних операцій: «Географія торгівлі», «Навчання комерційній кореспонденції та поштових послуг», «Ведення бухгалтерського обліку», «Політична економія» тощо.

Особливо цінним для нашого часу є те, що А. Геррік визначає основним завданням не пропаганду чисто комерційної діяльності, а здійснює аналіз підготовки фахівців у комерційній галузі, де повинні комплексно враховуватися надбання економічної, гуманітарної та соціальної наук. Підкреслюється, що комерційна освіта повинна формувати не меркантильні відносини в суспільстві, а враховувати особливості людських відносин, вчити майбутнього фахівця бачити не високу ставку відсотка капіталу чи прибутку, а в повній мірі оцінювати об'єкти, суспільні переваги комерційної діяльності. Загалом підкреслюється, що комерційна освіта сприятиме формуванню конкурентоспроможності фахівця тільки в тому разі, якщо його діяльність буде справедливою [19, с.7-8].

Важливе значення для дослідження розвитку економічної освіти мала виголошена у 1973 році в Страсбурзі керівником порівняльної студії Оксфордського університету Растом Боннеєм доповідь за результатами проекту «Освіта для бізнесу та адміністрування: дослідження і розробка перспектив комерційної освіти у Західній Європі» (Education for Business and Administration: A Study of Developing Prospects in Commercial Education in Western Europe), де теоретично обґрунтовано стан професійної освіти та визначено шляхи розвитку економічної освіти у Європі.

Мотивацією розвитку економічної освіти, за Р. Боннеєм, є збільшення частки так званої третинної економічної діяльності, що полягає в розширенні економічної діяльності у сфері послуг та управління. Господарська діяльність - це виробничі процеси у сфері сільського господарства, друга сфера - виробничі процеси у промисловості, третя сфера - забезпечення населення товарами та надання інших невиробничих послуг. Історія всіх країн Західної Європи, на думку Р. Боннея, за останні двадцять років показує неухильне зростання частки економічних ресурсів, що належать до сфери послуг (сфера комерції, адміністра-

тивної діяльності, оптово-роздрібною та міжнародною торгівлі, державного управління [14, С. 20].

Через призму нашого дослідження заслуговують на увагу наукові роботи та розвідки сучасних вітчизняних вчених, які розглядають економічну освіту у контексті інших напрямів педагогічної науки: організації професійного навчання бакалаврів (К. Беркита); дослідження комунікативної підготовки майбутніх маркетологів (А. Дашковська, Г. Зайчук, І. Ромащенко), маркетингової культури (Н. Примаченко), професійних компетенцій маркетологів (М. Вачевський, Т. Григорчук, В. Пилипчук та інші); особистісних детермінант успішної професійної підготовки майбутніх підприємців (Н. Кульбіда); формуванню інформаційної культури майбутніх економістів у процесі професійної підготовки, соціальної зрілості студентів економічного профілю, культури ділового спілкування майбутніх міжнародників-аналітиків у вищих навчальних закладах, соціально-орієнтованої моделі економічної освіти менеджера (М. Коляда, О. Рембач); психологічні умови підготовки підприємців до професійної діяльності у сфері торгівельного бізнесу (О. Креденцер), психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю у вищих навчальних закладах (Т. Поясок) та інші.

Зазначимо, що вітчизняний економіст Л. Чижевська у монографії «Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку», аналізуючи теоретико-організаційні засади бухгалтерського обліку як професійної діяльності та здійснюючи прогноз його розвитку в Україні й світі, розглядає значення розвитку економічної професії для стабільності світової економіки, ефективності управління та високого рівня задоволення потреб суспільства. Для нашого дослідження цінним є визначення напрямів удосконалення управління бухгалтерською професійною діяльністю з урахуванням її морально-психологічних і соціо-культурних цінностей.

При цьому підкреслюється, що при формуванні особистості майбутнього фахівця економічного профілю педагогічну дію потрібно спрямовувати на виховання професійних та особистісних якостей: відповідальності, обов'язковості, акуратності в роботі, наполегливості, чесності, акуратності, емоційно-психічної стійкості, та передусім високої здатності до самоконтролю, справедливості. У професійній діяльності фахівця економічної сфери не менше значення має хороший розвиток концентрації, стійкості та переключення уваги, що полягає, перше, у здатності протягом тривалого часу зосереджуватися на одному предметі, займатися певним видом діяльності, по-друге, у здатності швидко переходити з одного виду діяльності на інший; розвиток короткочасної і довготривалої пам'яті; здатність тривалий час займатися одноманітним видом діяльності; схильність до роботи з документами та цифрами, посидючість, терплячість тощо [11, с. 151-157].

Проблемам компетентнісного підходу до формування професійних якостей економістів-маркетологів присвячена монографія вітчизняного науковця М.В. Вачевського, який наголошує на тому, що основою ефективної професійної діяльності є соціальні компетенції (здатність до співпраці, вміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, навички розуміння інших, активна участь у суспільному житті); мотиваційні компетенції (здатність до навчання, винахідливість, навички адаптуватися і бути мобільним); функціональні компетенції (лінгвістична компетенція, технічна і наукова компетенції, вміння оперувати знаннями в житті та навчанні, вміння використовувати джерела інформації для власного розвитку) [2, с. 45].

Важливе значення в науковій літературі в контексті економічної освіти надається проблемі змісту та застосуванню сучасних методів економічної освіти, формуванню економічної культури майбутнього фахівця. Так, С. Лукаш вважає, що «економічне мислення є процес опосередкованого й узагальненого пізнання явищ економічної дійсності в їх суттєвих властивостях, зв'язках та відношеннях, який відбувається на основі готовності до їх осмислення, завдяки використанню прийомів розумової

діяльності, і завершується формуванням економічних знань, їх переходом у переконання та реалізацією в практичній діяльності» [6, с. 15].

Український вчений, доктор економічних наук, професор Харківського національного економічного університету М. Хохлов в науковому доробку «Продуктивність знання як змістовна складова економічної освіти», виокремлюючи беззаперечну роль освіти у формуванні суспільства знань, зазначає, що «серед багатьох аспектів проблеми формування економічного знання з наголосом на підвищення його продуктивності має сенс виділити два: зовнішній для сфери освіти, який зумовлюється загальним станом національної економіки, та внутрішній, що залежить від змісту навчальних дисциплін, устрою освіти тощо. Система університетської освіти невід'ємна від суспільних умов реалізації одержаних знань. Продуктивність застосування економічного знання на практиці значною мірою визначається станом суспільства, зокрема економіки, що зумовлює суспільну потребу в цих знаннях. Формування продуктивного знання віддзеркалює зміст тих знань, що одержує студент у університетській аудиторії. Слід відзначити, що продуктивне економічне знання є результатом продуктивного мислення.

Одержані знання мають використовуватися на користь людини, а шлях до економіки знань – прямувати до суспільства, в якому рушійною силою стає творча висока моральна особистість, і на перший план виходить моральний аспект творчості, збагаченої продуктивним економічним знанням [10, с. 48-52.]

Дидактичним проблемам економічної освіти присвячена робота науковця Київського національного економічного університету О. Ковальчук «Активізація навчання в економічній освіті», в якій розкрито особливості навчання дорослих та організаційні заходи активізації навчальної діяльності студентів з економічних дисциплін. Зокрема аналізуються такі методи навчання як міні-лекція, зведений виклад, робота в малих групах, дискусія, мозкова атака, аналіз конкретних ситуацій (кейс-метод), метод випадків, інсценізація, метаплан, тренінг. Особлива увага автора звернута на організацію в системі економічної освіти самостійної роботи студента [4, с. 156-158].

Для нашого дослідження актуальним є вивчення розвитку професійної підготовки майбутніх економістів у зарубіжних країнах, якому присвячено чимало наукових праць. Насамперед зазначимо, що в дисертаційних дослідженнях багатьох українських та зарубіжних науковців розглядалися проблеми розвитку економічної освіти та бізнес-освіти у вищій школі США: становлення та розвиток вищої економічної і бізнес-освіти (В. Ільїна) проблеми організації, управління та міжнародної співпраці у сфері бізнес-освіти (Л. Євенко), соціологічний аспект економічної освіти в школах США (С. Пястолов); тенденції розвитку вищої освіти в США розкрито в роботах Н. Балацької, Б. Вульфсона, О. Романовського; проблеми університетської педагогічної освіти США, тенденції її розвитку розглядали О. Глузман, С. Різниченко, Т. Кошманова та інші.

Значна кількість наукових доробків присвячена вивченню професійної та вищої освіти в європейських країнах: Польщі (Х. Беднарчик, І. Вільш, Т. Десятов, Н. Ничкало, Т. Левовицький), Німеччини (О. Отрощенко), Франції (А. Касименко), Японії (Н. Пазюра), Великої Британії (Н. Бідюк) тощо.

Одним з перших вітчизняних науковців, що зосередив увагу на розвитку економічної освіти за кордоном, був В. Бобров, який наприкінці 90-их років минулого століття здійснив аналіз зарубіжних тенденцій розвитку економічної освіти. Він зазначав, що «ті країни, які йшли по шляху створення наукомістких виробництв, зробили внесок у нові знання з вдосконалення технології і організації виробництва, розширили економічну освіту, домоглися величезної економії часу, високого рівня продуктивності праці та випереджаючих темпів економічного і суспільного прогресу. В цілому темпи розвитку вищої освіти у передових країнах відповідали темпам розвитку економіки вказаних країн.

Слід звернути увагу й на те, що у розвинутих зарубіжних

країнах у цей період велика увага стала приділятися педагогічній освіті, в тому числі підготовці викладачів з економічною освітою. Наприклад, в Японії за період 1970 - 1992 рр. випуск педагогів з економічною підготовкою подвоївся» [3, с. 120 - 121].

Л. Отроценко, розглядаючи організаційно-педагогічні засади професійної підготовки економістів-міжнародників у Німеччині, зазначає, що для сучасного розвитку європейської спільноти характерні умовність кордонів і розширення міграції. При підготовці фахівців з міжнародної економіки навчальний процес орієнтується на європейські стандарти, адже велика увага приділяється формуванню у випускників якостей, умінь, навичок і знань, необхідних за межами власної країни, вмінню працювати й спілкуватися в міжнародному оточенні, толерантності до національних і культурних відмінностей [7, с. 64-67].

Доктор педагогічних наук, професор О. Романовський в дисертаційному дослідженні «Теорія і практика підприємницької освіти в розвинутих зарубіжних країнах», розглядаючи підприємницьку освіту як основу економічного розвитку демократичного суспільства, підкреслюючи соціально-орієнтовану сутність підприємницької освіти як складової економічного потенціалу суспільства, звертає увагу на важливість соціально-психологічного та особистісного чинників у формуванні особистості майбутнього фахівця.

Підґрунтям підприємницької поведінки, за О. Романовським, є такі, необхідні для справжнього підприємця риси характеру, як амбіційність; прагнення будь-що досягти бажаного успіху; впевненість у своїх силах (висока самооцінка); працелюбність і наполегливість; внутрішня незалежність; орієнтація на продуктивну діяльність; прагнення вчитися на власному досвіді, використовувати досвід інших, не повторюючи їх помилок (ознака інтелектуальних задатків підприємця); рішучість і сміливість; творчий підхід до справи.

Найбільше уваги у підприємницькій освіті, підкреслює О. Романовський, приділяється формуванню навичкам підприємництва (і, навіть - їх культивуванню), які, на відміну від рис характеру, можна прищепити, які можна опанувати та закріпити завдяки тренуванням і практиці. Ці навички, що пов'язані з підприємницькими рисами характеру, забезпечують і підтримують реалізацію типів підприємницької поведінки, що можна здійснити у процесі спеціальної підприємницько-економічної освіти [8, с. 10-11].

Серед наукових досліджень заслуговує на увагу огляд розвитку підприємницької освіти у представленні координатора «Фонду XXI століття Кулемана» Дональда Куратко (США) «Підприємницька освіта: нові тенденції і виклики 21-го століття» [17, с.5-15].

Розглядаючи підприємництво як динамічний процес, Д. Куратко підкреслює, що підприємництво є інтегрованою концепцією, яка пронизує індивідуальний бізнес в інноваційній манері, формує систему економічних (господарських) відносин окремої людини чи групи осіб з такими ж самими представниками економічної дії. Серед напрямів економіко-підприємницької підготовки Д. Куратко наголошує на трьох: власне підприємницька освіта, інформаційно-пропагандистська діяльність з проблем підприємницької освіти і проведення наукових досліджень в галузі економіки і підприємництва, центрами яких мають бути університети.

Майбутнє економіко-підприємницької освіти Д. Куратко прогнозує в узгодженні змісту навчання та нових концепцій підприємництва, у науково-дослідницькій взаємодії освітніх закладів та підприємств, у здійсненні міждисциплінарності педагогічних та економічних підходів до професійної підготовки. Окрім цього підготовка курсів, освітніх програм і центрів економіко-підприємницького спрямування може стати додатковим джерелом фінансування освітнього закладу.

Наприкінці XX століття значний вплив на формування економічної теорії і економічної освіти мали наукові досягнення австрійського і американського економіста чеського походження

Йозефа Шумпетера.

Розглядаючи як принципову рису капіталізму діяльність підприємця-новатора як головної дійової особи економічних відносин, Й. Шумпетер підкреслює, що в умовах нагромадження багатства виникають великі корпорації, які знищують суть індивідуальної підприємницької активності. Але разом з тим виникнення конкуренції стимулює появу підприємця-новатора, який може нагромаджувати ресурси для впровадження інноваційних програм [12, с.417].

За твердженням Й. Шумпетера, основними якостями підприємця є розвинена інтуїція, сильна воля та розвинена увага.

Й. Шумпетер розробляючи теорію підприємництва, підкреслює, що підприємець – це творець власного щастя, який виконує функцію економічного лідерства і новаторства. Задовolenня і радість, що людина отримує від самого процесу та результатів своєї праці, є головним чинником у здійсненні підприємницької діяльності, а прибуток – це показник успішної організаційно-новаторської діяльності підприємця, це показник ділових якостей та престижу в суспільстві. Чим більше суспільство є цивілізованим, чим вище розвинута його культура, тим більше підприємець розбірливий у засобах досягнення цілі [13].

Ще один погляд на становлення і формування економічної освіти виражений Комісією Європейського парламенту з економічного, соціального і регіонального розвитку в оприлюдненому матеріалі з проблем підприємницької підготовки (2006): «Реалізація Лісабонської декларації: Формування підприємницького мислення через освіту і навчання», де визначені перспективи розвитку економіко-підприємницької освіти на початку XXI століття. Серед завдань окреслені наступні: розвиток інноваційних технологій, соціальна відповідальність, співпраця між освітніми установами, органами самоврядування та бізнесом, корпоративна відповідальність бізнесу як інвестиційний аспект участі підприємств у формальній і неформальній освіті, інтеграція підприємництва в різних предметах і курсах, особливо в наукових - технічних та науково-педагогічних дослідженнях, економічна і педагогічна підготовка викладацького складу, створення спеціальної мережі поширення передового педагогічного досвіду у галузі економічної освіти [16].

В зарубіжній науковій думці щодо проблем розвитку економічної освіти варто назвати дослідження чеських дослідників Йозефа Юнгера [15], Йозефа Малаха [18], які розглядають економічну освіту у вищій школі як навчання підприємству.

Йозеф Малах, професор університету в Оставі (Чехія), у дослідженні «Підприємницька освіта і вища школа» (*Výchova k podnikavosti a vysoké školy*) розкриває суть підприємництва через набуття загальних і спеціальних знань, формування підприємницьких умінь і навичок, індивідуально-типологічні характеристики особистості, що здійснює підприємницьку діяльність.

Й.Малах наголошує, що важливими є знання економічних механізмів, розуміння та дотримання законів ділової етики, виявлення можливостей економічного явища чи процесу. Серед підприємницьких навичок виокремлює управління проектами; незалежність спілкування, уміння працювати у команді; уміння приймати рішення.

Досліджень, які б безпосередньо розглядали проблему розвитку економічної освіти у Чехії та Словаччині, серед наукових розробок вітчизняних чи зарубіжних науковців нами не виявлено.

Дотичними до нашої теми є публікації у фахових журналах та періодичній пресі Т. Дрожжиної про чеський досвід євроінтеграційних процесів в освіті, П. Матейку про державне та приватне фінансування вищої освіти в Чеській Республіці, Б. Мельниченка щодо світоглядних проблем сучасного змісту громадянознавства в процесі навчання історії в Чеській та Словаччій республіках, Л. Сігаєвої про фінансування Європейським Союзом інституцій освіти дорослих у Чеській Республіці, В. Яникової щодо впровадження ідей Болонського процесу та розвитку педагогічної освіти в Чехії, В. Старости про досвід під-

готовки фахівців у Словаччині.

Окремі аспекти розвитку вищої освіти у Чехії і Словаччини, взаємовпливу культур, розвитку транскордонного співробітництва в галузі освіти, правових основ розглядаються у дисертаційних дослідженнях Н. Бондарчук (державне регулювання в освітній галузі) О. Гарагонича (правове регулювання підприємницької діяльності в Чеській та Словацькій республіках), В. Гомоная (становлення і розвиток законодавства про господарську діяльність в першій Чехословацькій республіці (1918-1938 рр.)), В. Копчі (конституційний розвиток Словацької Республіки 1989-2004 рр.) В. Лемака (правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації) О. Пелех (міжнародна трудова міграція (порівняльний аналіз Чеської Республіки та України) Т. Бровченко (політика Чехословацької республіки щодо іммігрантів (20-30-ті рр. XX ст), Сідака М.В. (правове регулювання банківських відносин у Чехії та Словаччині), О.Сорокіна (взаємовідносини Чеської і Словацької Республік в 90-і роки XX століття) М. Палінчака (держава та церква в Чехословаччині (1918-1938 рр.)), О.Санжаревського (східно-європейська політика НАТО кінця 80-х-середини 90-х років XX століття (на прикладі Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини), монографічному дослідженні Б. Мельниченко (політико-правові перетворення в Центрально-Східній Європі наприкінці XX ст. (на матеріалах Польщі, Чехії та Словаччини) тощо.

Для аналізу загальних підходів становлення і розвитку економічної освіти у вищій школі у процесі реформування державної політики Чеської Республіки і Словацької Республіки в галузі освіти в період підготовки до вступу в Європейський Союз цікавим є дослідження Н. Бондарчук.

Досвід реформування системи освіти Чеської Республі-

ки, узагальнений Н. Бондарчук, моделює певну стратегію реформування освітньої галузі України, побудовану на засадах стратегічного планування, яку умовно можна поділити на шість блоків, кожний з яких визначає напрям діяльності: стратегічний, управлінський, фінансовий, управління людськими ресурсами, організаційний блок (адміністрування закладів освіти) і технологічний. Застосування відповідних механізмів реформування системи освіти України, їх комплексного запровадження надасть змогу найбільш ефективно розв'язувати проблеми адаптації системи освіти України до вимог європейського освітнього простору [1, с. 2-3].

Підкреслимо, що окремі аспекти розвитку вищої освіти в Чехії і Словаччині відображені в наукових публікаціях та виступах на конференціях вітчизняних дослідників В. Старости, Н. Ничкало, Ж.Таланової, Б. Шуневича, чеських науковців І. Прухи, Л. Корчека, Л. Унчовського та інших.

Таким чином, проведений науковий пошук дає змогу стверджувати, що в багатьох дослідженнях розвиток економічної освіти у вищій школі Чехії і Словаччини розглядається з позицій формування системи економічної освіти та особистісних і професійних якостей майбутнього фахівця економічної сфери. Зазначені джерела не в повній мірі розкривають особливості становлення економічної освіти. Аналіз наукових і літературних джерел в певній мірі розкриває досвід реформування системи освіти Чехії і Словаччини, що може бути корисним для України, оскільки саме ці держави пройшли шлях реформ у найбільш короткі строки, що дозволило урядам країн комплексно виконати завдання входження до європейського освітнього простору та приведення системи освіти у відповідність з європейськими стандартами.

Література і джерела

1. Бондарчук Н. О. Державна політика Чехії в галузі освіти: стан і тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 «Механізми державного управління»/ Наталія Олександрівна Бондарчук; Акад. муніципального управління. – К., 2008. – 20 с.
2. Вачевський М. В. Теоретико-методичні засади формування у майбутніх маркетологів професійної компетенції : [монографія] / М. В. Вачевський. – К. : Професіонал, 2005. – 364 с. с. 45
3. Бобров В.Я. Сучасні зарубіжні тенденції розвитку економічної освіти / В.Я. Бобров // Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект [монографія] / за ред. академіка АПН України Н.Г. Ничкало. – К.: Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, 1999. - С. 107-147.
4. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті: Навч. посіб. — Вид. 2-ге, доп. — К.: КНЕУ, 2003. — 298 с.
5. Ничкало Н.Г. Децентралізація професійної освіти: чеський досвід / Нелля Ничкало // Педагогічна газета. – 2009. – Трав. (№ 5). – С. 6.
6. Лукаш С. В. Формування економічного мислення підлітків у процесі навчально-трудової діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / С. В. Лукаш; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова — К., 2001. — 19 с.
7. Отрощенко Л.С. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічного профілю у вищій освіті Німеччини [монографія] / Л.С. Отрощенко. – Суми: ДВНЗ УАБС НБУ, 2010. - 169 с.
8. Романовський О.О. Теорія і практика підприємницької освіти в розвинутих зарубіжних країнах : автореф. дис.ї на здобуття наук. ст. докт. пед. наук за спец. 13.00.01. «загальна педагогіка та історія педагогіки» / О.О.Романовський; Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2003. – 22 с.
9. Фіра Л.С. Чехія: погляд на систему освіти / [Л. Фіра, О. Острівка, О. Сидоренко, П. Лихацький]. – Тернопіль: ТДМУ «Укрмедкнига», 2006. – 100 с.
10. Хохлов М.П. Продуктивність знання як змістовна складова економічної освіти // М.П. Хохлов. - Українська кооперація. – 2010. - № 3. – С. 48-52.
11. Чижевська Л.В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку: [монографія] / Л.В. Чижевська. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 528 с.
12. Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм і демократія: Пер. с англ. /Предисл. и общ. ред. В.С. Автономова./ Й.А. Шумпетер. — М.: Экономика, 1995. - 540 с
13. Шумпетер Й. Теория экономического развития: [пер. с нем.] / Й. Шумпетер – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
14. Education for Business and Administration: A Study of Developing Prospects in Commercial Education in Western Europe. Council of Europe, Strasbourg (France)1973. – 124 p.
15. Jünger J. Podnikavost a možnosti její výuky./ In Sborník z konference Podnikavost – přirozená součást vzdělávacího procesu.- Ostrava : Vysoká škola podnikání,a.s. 2005. – s.11-18.
16. Komise evropských společností / V Bruselu dne 13.2.2006 KOM(2006) 33 v konečném znění Sdělení komise radě, evropskému parlamentu, evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru regionů [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu> – Загол. з екрану. – Мова слів.
17. Kuratko D. F. Entrepreneurship Education: Emerging Trends and Challenges for the 21st Century. White Paper Series for the U.S. Association of Small Business & Entrepreneurship. C. Foundation, 2003. – P. 1-39.
18. Malach Josef. Výchova k podnikavosti a vysoké školy [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.csvs.cz/aula/clanky/2008-2-vychova> – Загол. з екрану. – Мова слів.
19. The meaning and practice of commercial education / Edited by Cheesman A. Herrick, Ph.D. - London: Macmillan & Co. Ltd. 1904. - 378 p.

Актуальность статьи обусловлена необходимостью учета в процессе реформирования высшего образования опыта зарубежных стран. В статье проведен аналитический обзор научных и литературных источников по проблеме экономического образования в высшей школе Чехии и Словакии. Выделена ключевая база, где рассматриваются проблемы становления экономико-предпринимательской и коммерческой образования, формирования качеств личности будущего спе-

циаліста економічного напрямку. Указано, що дана проблема в наукових джерелах частіше розглядається в організаційно-педагогічних і дидактико-психологічних аспектах.

Ключеві слова: освіта, підприємницька освіта, вища школа, професійна підготовка, Чехія, Словаччина.

The urgency is due to the need to consider articles in the reform of the higher education experience of foreign countries. The article provides an analytical review of research and literature on the problem of economic education in high school Czech Republic and Slovakia. Identified sources, which addresses the problem of formation of economic and business education, formation of personality traits of the future economic direction of a specialist. Stated that the problem in scientific sources is most often considered in the organizational, pedagogical and didactic and psychological aspects.

Key words: education, entrepreneurial education, higher education, vocational training, the Czech Republic, Slovakia.

УДК 37.013.42 (378.14)

ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ВАЖКОВИХОВУВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ ЯК УМОВА ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Товканець Оксана Сергіївна
м Мукачеве

Актуальність статті полягає в необхідності практичної підготовки педагога до роботи з важковиховуваними дітьми. Розглянуто проблему готовності педагога до профілактики девіантної поведінки підлітків. Обґрунтовано алгоритм формування у спеціалістів умінь і навичок організації профілактичної роботи, а також умінь і навичок використання різних форм, засобів та способів цієї роботи. Узагальнено ефективні виховні стратегії у профілактичній діяльності педагога. Визначені критерії готовності: когнітивний, емоційно-вольовий, процесуальний, діяльнісний.

Ключові слова: девіантна поведінка, профілактика девіацій, стратегії виховної діяльності, готовність педагога до профілактичної діяльності

Успішне вирішення завдань профілактики девіантної поведінки підлітків неможливе без проведення спеціальної роботи з підготовки педагогів, вихователів до профілактичної діяльності з учнями, схильними до девіацій.

Готовність фахівця до профілактики девіантної поведінки підлітків можна визначити як особистісний стан, який передбачає наявність у суб'єкта образу, структури дії та постійної спрямованості свідомості на його виконання. Він включає в себе різного роду мотиви, орієнтовані на усвідомлення завдань, моделі ймовірної поведінки, визначення спеціальних способів діяльності, оцінку можливості у їх співвіднесенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного результату.

Проблема готовності педагогів до профілактики девіантної поведінки підлітків була предметом наукових досліджень Л. Божович, А. Бодалева, В. Вілюнаса, Ю. Клейберга, В. Оржеховської, М. Фіцулі. Проблеми поведінки особистості аналізуються у працях М. Боришевського, І. Кона, І. Козубовської, С. Максименка, Н. Максимової, Ю. Поліщука, Т. Федорченко та інших.

Мета статті: розглянути проблему готовності педагогів до роботи з важковиховуваними підлітками та її роль в профілактичній роботі.

Підкреслимо, що готовність фахівця до даної роботи співвідноситься з таким психологічним утворенням особистості, як установка.

Проблема установки, її зв'язок з готовністю проаналізовані С. Прангвішвілі, С. Рубінштейном, Д. Н. Узнадзе та ін. [6; 7; 8].

Установка особистості в розумінні С. Рубінштейна – це її позиція, яка полягає у певному відношенні до визначених цілей і виражається у виборковій мобілізованості і готовності до ді-

яльності [7]. Теорія установки, суть якої розкриває Д. Узнадзе, наголошує, що важливо зрозуміти установку як готовність до діяльності. Її необхідно «розуміти не як частковий психологічний феномен в ряду інших таких же часткових феноменів, а як стан власне цілісного суб'єкта. Це означає, що установка викликає психічну активність, яка «виникає у результаті впливу об'єктивних обставин і є таким станом, в якому відображені самі об'єктивні умови, що викликають його. Отже, установка – не чисто суб'єктивний стан, а перенесення на суб'єкт об'єктивної ситуації. Вона (установка), так би мовити, перейшла в суб'єктивний стан речей».

Розуміння установки як «цілісної модифікації суб'єкта», його готовності до сприйняття майбутніх подій і здійснення в певному напрямку дій є важливим для визначення сутності категорії «готовність».

Готовність фахівців до профілактичної роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, слід розглядати як цілісний прояв діяльності особистості. Реалізована готовність – це активність особистості, інтегративним показником якої є включення в процес профілактики.

Проведений нами аналіз психолого-педагогічної літератури [2; 3; 9; 10], а також опитування викладачів, психологів та вихователів, які займаються вирішенням проблеми профілактики девіантної поведінки підлітків, дозволили виділити наступні критерії готовності.

Когнітивний – наявність у фахівця системи знань про відхилення у поведінці і причин, які обумовлюють ці відхилення, знання про процеси профілактики, форми й способи її здійснення.

Емоційно-вольовий – відношення фахівців до профілактичної діяльності, звичку до тривалого вольового зусилля, вміння доводити розпочату справу до кінця.

Процесуальний, що передбачає формування умінь і навичок профілактичної роботи.

Діяльнісний, що свідчить про дієвість і ефективність результатів процесу профілактики.

Для оцінки готовності фахівців до процесу профілактики девіантної поведінки учнів професійно-технічного училища нами були розроблені наступні показники:

- за когнітивним критерієм:

- наявність знань про сутність і особливості девіантної поведінки учнів професійно-технічного училища;
- система знань про причини девіацій;